

UDK 930.25(497.6)“1878/1879“(049.3)

Primljeno: 29. 2. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Ljubinka Škodrić

NOVI PRISTUPI U ANALIZI ARHIVA I ARHIVSKE GRAĐE

[Amila Kasumović i Sandra Biletić, *Dekodiranje arhiva. Strategije čitanja arhivske građe na primjeru Komisije za poslove Bosne i Hercegovine (1878–1879)*, Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Sarajevo, 2024]

Knjige posvećene teoriji arhiva, arhivistici i pristupu arhivskoj građi ne objavljuju se često čak ni u zemljama sa bogatom i razvijenom arhivskom delatnošću i tradicijom. Zato svaka pojava ovakvog dela donosi znatiželju i budi interesovanje svih koji se saosećaju sa utiskom Ive Andrića da arhivima duguje „suviše lepih časova i skromnih, ali radosnih otkrića“. Ta znatiželja je u ovom slučaju mnogostruko veća s obzirom da Amila Kasumović i Sandra Biletić kao autorke monografije *Dekodiranje arhiva. Strategije čitanja arhivske građe na primjeru Komisije za poslove Bosne i Hercegovine (1878–1879)* donose jedan sasvim inovativan, moderan, racionalan i neuobičajen pristup arhivima. U njihovom delu arhivi i dalje ostaju kapije znanja, ali se oni sagledavaju sa kritičkim stavom i u skladu sa istoriografskim, filozofskim i arhivističkim teorijskim znanjima i promišljanjima. One teže dekonstrukciji tradicionalnog shvatanja arhiva i istupaju protiv jednoznačnosti, konačnih i nametnutih značenja i primarnih istina, i snažno plediraju za otvorenost i nove kontekstualizacije. Originalnost i inventivnost njihovog pristupa ogleda se u tome što njihova dekonstrukcija arhiva nije destrukcija već, rekontekstualizacija – dekodiranje, pronalaženje i istraživanje skrivenih struktura i razgradnja utvrđenih hijerarhija značenja i poredaka tumačenja.

Knjiga *Dekodiranje arhiva* je, pored uvodnog i zaključnog dela, koncipirana u sedam poglavlja koja problematizuju različite aspekte proučavane teme. U prvom poglavlju su razmotrena teoretska pitanja arhivskog obrata, kao i postmodernistički pogledi na arhive, njihovi uticaji na istoriografiju i arhivistiku, mogućnosti novog proučavanja kolonijalnog arhiva i drugačijeg čitanja i percepcije arhiva i arhivske građe. Drugo poglavlje je zasnovano na istoriografskoj analizi spoljnopolitičkih dešavanja koja su vezana za politiku velikih sila, imperijalističke ciljeve i politiku Austro-Ugarske na Balkanu, pre svega s obzirom na Bosnu i Hercegovinu i okolnosti Velike istočne krize, kao i poziciju Bosne i Hercegovine u ekspanzionističkim planovima Austro-Ugarske monarhije.

Slede zatim poglavlja posvećena analizi osnivanja i rada Komisije za poslove Bosne i Hercegovine tokom 1878. i 1879. godine, kao i proučavanju stanja i očuvanosti arhivske građe nastale radom ove ustanove. Ovaj izbor zasnovan je na stavu da upravo rad ovog tela verno oslikava suštinu odnosa zemlje matice prema svojoj koloniji i njenu strategiju. U skladu sa tim državni interesi koji stvaraju i oblikuju arhive mogu se sagledati u kontekstu nastanka ustanove koju izučavaju, vrstama sačuvane arhivske građe, načinu rada, ali i preko rezultata koji su u prošlosti ostvareni njenim izučavanjem. Naročiti značaj pri tome ima činjenica da su ovi delovi knjige ilustrovani i dokumentovani objavljivanjem regesta 35 zapisnika sa sednica Komisije i digitalizovanim snimcima arhivskih dokumenata, čime se čitalac dublje uvodi u tematiku i konkretnu problematiku proučavanja. Ovim putem autorke u praksi primenjuju princip arhivskog obrata u analizi arhivske građe nastale radom austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, ovu arhivu tretiraju kao kolonijalni arhiv i usredsređuju se na detaljnu analizu arhivske građe Komisije za poslove Bosne i Hercegovine u periodu tokom 1878. i 1879. godine.

Ključni, praktični deo knjige sadržan je u završnim poglavljima koja sadrže analizu sadržaja i onoga što se može naći u dokumentima, ali i traganje za onim što nedostaje, što je prećutano i skriveno u arhivskoj građi, a čemu su tvorci dokumenata težili. Na kraju, autorke posvećuju pažnju i temama koje su na prvi pogled skrajnute i nevidljive, ali ipak prisutne, a koje svojom sadržinom oslikavaju duh vremena i težnje koje nisu eksplicitno bile prisutne kod tvorca građe, već su nastale spontano, reakcijom javnosti. Vođene idejom da su arhivi ne samo ono što čuvaju, već i ono što ne čuvaju ili svesno isključuju, zanemaruju, potiskuju ili uništavaju i na taj način upravljaju informacijama, autorke nastoje da proniknu šta se krije iza prividne površinske objektivnosti i neutralnosti arhiva i naizgled samo tehničkog posla arhiviste.

Na ovaj način od teoretskih pogleda na arhive i njihov smisao i značaj, preko historiografskog pregleda okolnosti nastanka arhivske građe, a zatim predstavljanja i opisa same arhivske građe i njenom analizom i raščlanjenjem, autorke ne samo da dekodiraju, već i dekonstruišu arhiv. One otvaraju nove perspektive sagledavanja i postavljaju nove standarde u arhivistici i metodologiji naučnog istraživanja. Njihovo dekodiranje arhiva usmereno je protiv ustaljenih narativa i službenih verzija i traga za skrivenim smislom i značenjima kako glavnih tokova, tako i marginalizovanih diskursa prisutnih u arhivskoj građi.

Na svakoj stranici knjige prepoznatljiva je i uočljiva stručna i teoretska upućenost autorki, koje su po struci istoričarke, što im u velikoj meri olakšava razumevanje problematike, dok uža specijalizacija jedne kao arhivistkinje, a druge kao naučnice, predstavlja koristan spoj koji otvara mogućnost šireg pristupa, ali i sučeljavanja različitih pogleda i praksi. To im omogućava da postave i uspešno odgovore na pitanje: Šta arhiv danas znači i kako se sve može čitati? Takođe, i da na osnovu toga sagledaju i uvažavaju mogućnosti različitih interpretacija i pristupa, kao i utvrđivanja okolnosti nastanka, sadržaja, skrivenog značenja i potisnutog znanja u arhivima.

Uviđajući, na žalost, nedovoljnu pažnju koju arhivistička struka, ali i historiografska profesija, na našem podneblju posvećuju pitanjima teorije i značaja arhiva, pitanjima metodologije istraživačkog rada, autorke daju značajne smernice za dalje pravce rada i razmišljanja. To posebno dobija na značaju kada je potrebno odoleti zavodljivosti i privlačnosti arhivske građe tokom istraživanja i kritički je sagledati i analizirati. Pošto istraživači danas raspolazu sa sve više dostupnih istorijskih izvora, postaje sve komplikovanije pronicati u njihov smisao i značaj i proceniti njihovu vrednost. U tom smislu ova knjiga može im približiti teoretska razmatranja o arhivima Žaka Deride (Jacques Derrida) i Mišela Fukoa (Michel Foucault), učiniti ih jasnim i razumljivim, a istovremeno olakšati im orijentaciju u sve složenijem digitalnom dobu „arhivskog izobilja“, kako je to definisao Roj Rozencvajg (Roy Rosenzweig) postavljajući osnove digitalne istorije. Kompleksnost razumevanja prošlosti i postavljanje adekvatnih istraživačkih pitanja mogu utrti put za nova i inventivna sagledavanja, širu upotrebu digitalnih metoda i digitalne istorije, ali i opštu informisanost i uključенost u savremene tokove i zbivanja u društvenim i humanističkim naukama.

Monografija *Dekodiranje arhiva* je višeslojna i istovremeno ostvaruje nekoliko značajnih ciljeva. Osim pružanja aktuelnih informacija arhivistima i istoričarima, ona je inspirativna, budi strast za istraživanjem i može podstaći različite aspekte istraživanja arhivske građe i arhiva svih zainteresovanih za šire razumevanje i razmatranje ove tematike. Takođe, ona može poslužiti kao podsticaj, uzor, sredstvo

za edukaciju i alatka za otvaranje novih perspektiva u istraživačkom radu. Ona nije isključivo namenjena arhivistima, već bi njene pouke i primeri više mogli da posluže istraživačima kao uzor u kritičkom pristupu arhivskoj građi. Pri tome se može sagledati nekoliko neophodnih koraka koje savremeni istraživač mora da preduzme – prvi je teoretsko i filozofsko shvatanje i razumevanje arhiva, zatim poznavanje istorijskog konteksta nastanka arhivske građe i njenog konteksta u današnjem vremenu, a zatim sledi analiza spoljašnjih i unutrašnjih osobina arhivske građe i detaljna semantička i strukturalana analiza.

Iako autorke i same priznaju da zavodljivost i bogatstvo arhiva opčinjuje istraživača, monografija pokazuje u kojoj meri su one, i pored neodoljive privlačnosti, ipak svesne zamki i opasnosti koje arhiv nosi sa sobom. U tome čak pronalaze dodatnu lepotu i izazove koji im otvaraju nove perspektive sagledavanja arhiva i na taj način je njihovo delo u skladu sa Andrićevom opaskom da su arhivi živi „onoliko koliko mi imamo duha i stvaralačke snage da im udahnemo, sa koliko pronicljivosti umemo da ih „pročitamo” i da shvatimo njihovu važnost za život našeg društva“. Autorke su nesumnjivo dokazale da imaju znanja i želje da „pročitaju i dekodiraju“ arhiv, ali i duha i stvaralačke snage za jedno inovativno i u velikoj meri pionirsko delo. Nadamo da će ono podsticajno delovati ne samo na arhiviste i istoričare, već i širu naučnu i kulturnu javnost koja želi da se bliže upozna sa višeslojnom i zavodljivom tematikom arhiva i arhivske građe, kao i različitim, kritičkim i novim mogućnostima odnosa i pristupa prema njima.

Adresa autorice
Author's address

Ljubinka Škodrić
Institut za savremenu istoriju, Beograd
ljubinka.skodric@isi.ac.rs